

Rotenstein német nyelvű útleírásainak köszönhetjük Eszterháza, Köpcsény, a 18. századi pozsonyi paloták, a Duna mentén, vagy a nem távoli felvidéken emelkedő egyházi épületek, kastélyok-udvarházak ismeretét. Teremről-teremre haladva mutatta be képgyűjtemények darabjait, jellemezte a chinoiserie házai – meglepően gazdag – jelenlétét. Fától-bokorig megdegélve kertek-parkok, narancsligetek ismerőivé avat bennünket. Idézése mellőzhetetlen, ha a terézianus-jofezinus korszak műveltségi állományát, főúri életformáját akarjuk bemutatni.

Egyébként a többszám első személy fontoskodást és kölcsönvett érdemeket takar: nem mi történészek, hanem a művészettörténészek fedezték fel a maguk, s az olvasó számára Rotensteint.¹ Történetírásunk nem tért ki a publikálóra, arra a Bernoullira sem, aki hű maradt nagyhírű matematikus családjá hagyományaihoz, de a berlini lehetőségekhez idomulva népszerű kiadvány szerkesztésére is vállalkozott.²

E sorok írója a művészettörténészek nyomán Rotensteintől legutóbbi, sajtó alatt levő munkájában főként pozsonyi adalékokat idézett.

Az elmúlt évben mint a művészettörténet rokontudományának művelője, e forrás kapcsán tovább szerettem volna lépni. Megnéztem az Allgemeine Deutsche Biographie megfelelő kötetét és meglepetéssel tapasztaltam a semmit. Elővettem tehát – külföldi könyvtárban – Bernoulli teljesnek vélt útirajz-sorozatát, azokat a köteteket, melyekben G.E.v.R. vagyis Rotenstein közleményei megjelentek.³

Talán az eredeti szöveg olvasása választ ad arra – gondoltam – ki ez a derék Rotenstein, honnan merítette páratlanul részletes ismereteit? Bernoulli nyilván berlini tevékenysége idején került kapcsolatba a magyar útleírás szerzőjével, aki az első közlés alkalmával még szinte anoním. Igaz, németnek sem vallotta magát, hiszen Bernoulli az előljáró eligazításban a következőket írja róla:⁴ „Egy magyar nemes úr, aki rokonszenvével és levelezésével tüntet ki, sok köszönetet érdemlő szívességgel a hazájában és azon kívül folytatott utazásairól vezetett naplóját rendelkezésemre bocsátotta. Ezeknek a bevezető részét van szerencsém olvasóim számára közreadni. Csodálkozni fognak az előkelő műkedvelő pontos, a legkisebb részletekre kiterjedő megfigyelőképességén. Ámbár jó statisztikai, természettudományos és más hasznos megfigyeléseket nyújt, korántsem szól a tudomány, s államismeretek felső szintjéhez. Mégis megítélésem szerint nem csak a dilettáns olvasók számára élvezetesebb írásai. R. úr írásaiban eddig teljesen ismeretlen és más utazóktól nehezen elvárható közlések vannak arról, hogy sok előkelő úrnak Magyarországon milyen az ízlése, milyenek a műgyűjteményeik, hogyan élnek, nagy vagyonukat hogyan használják fel. Egyik-másik leírás túl részletezőnek tűnhet, de úgy gondolom mégis érdekelni fogja azokat, akik maguk is abban a helyzetben vannak, hogy sok szép és értékes berendezési tárgyat és műreket vásárolhatnak. Mi több, az utókor érdekében szeretném, ha több pontos hír állna rendelkezésre a lényeges német területekről is, hogy korunk divatjairól, passzióiról valódi képet lehessen alkotni. Végezetül R. úr és a magam nevében is ama vágyamnak adok hangot, vajha a sok és sokféle német udvar műkinccseiről, melyeket kevésbé ismerünk, részletes leírásokkal rendelkeznenk.”

Az első közlemény bevezetése arra ösztönöz, hogy – Rotenstein után nyomozva – hagyatkozzunk továbbra is a szerkesztő, Bernoulli információira. A második közleményt így vezeti be:⁵ „Az előző kötet 235–298. oldalán közölt magyarországi utazás folytatása következik. Félek, néhány olvasó úgy találja, a szerző túlságos részletességgel vette sorjába a látott

nevezetességeket, vagy hogy legalább is nekem le kellett volna ezt az inventáriumot rövidítenem. A bíráló elöl nehéz lenne kitérni és aki a természettudományokban nem leli örömét, az a megelőző, e vonatkozásban fontos utazást unalmas összegezésnek is tekintheti. De ki tehet mindenkinek eleget egy ilyen útgyűjteményben? Magyarország kincsei, ízlése kevésbé ismeretek, és ha az ember az itt felhalmozott értékekről olvas, akkor bizony felmerül a fontos kérdés: a jelenlegi fényűzés 3–400 év múlva csekélynek, száználmasnak fog tűnni, vagy éppen ellenkezőleg, annak csökkentésével lehet számolni? Ha összevetjük több civilizált ország jelenlegi helyzetét a 3–400 év előttivel, akkor az előző változat, egyébként az utóbbi várható. (De ez a kérdés inkább más országokra alkalmazható és itt nincs hely arra, hogy ezzel a problémával bővebben foglalkozzunk.) Ki ne csodálná egyébként a nemes szerző úr kimerítő figyelmét, kiváló emlékezőtehetségét? Ez a természet adománya, ezt óhajtani lehet, de aligha lehet megszerezni. Megérdemli, hogy utánozzák, s más utazók példájául szolgáljon. R. úr általam ismert szerénysége írhatja velem azt a kívánságot, hogy bárcsak sok beavatott utazó, aki származása és foglalkozása révén a művészetekhez és tudományokhoz nálánál közelebb kerülhetett, rendelkezne az ő pontos megfigyelési készségével, vagy legalább, amennyire ez lehetséges, erre képezné magát és megfigyeléseit leírná és közölné.”

Bernoulli e második közleményéből kiderül, akadtak tiltakozó megjegyzések a G.E. von R. útleírása kapcsán. Értelmiségi körökben nyilván nem a képek, a műkincsek, hanem a szeretlen pompa, a lakomák leírása váltott ki ellenérzést.

Már az első két, Bernoulli-fogalmazta bevezetőből is kitűnt, hogy Rotenstein nem német utazó, hanem magyar nemes. Lehetne honosított magyar nemes, német neve és szövegének elegáns, pontos, a korban szokatlan grammatikai igényessége megengedné a német etnikumot. De nézzük a harmadik közleményt.⁶ Ezúttal teljes – előlegezzük – fiktív névkiírással közli a szerkesztő „des Herren Gottfried Edlen von Rotenstein írását” a Csallóközről és a Pozsony környékéről.⁷ „E kellemes leírás nemes szerzője, aki földkereségünknek egy érdekes pontját ismerteti, ha nem is neve, de stílusa alapján e gyűjtemény több dolgozata szerzőjeként mint nagyon figyelmes szemlélő vált ismertté. A IX. és X. kötetben minden olvasó számára vonzó híreket adott Magyarországról. Jelen írása, véleményem szerint semmiben sem marad az előbbieknél mögött, bár nem olyan minden mértéken felül pompázatos kastélyokat mutat be, mint Eszterháza.”

A fentiek alapján a szerkesztő tulajdonképpen bejelenti, hogy a „Rotenstein” signo álnév. Álnéven írt tehát egy magyar nemes, aki a nyugati országrész bemutatását tűzte ki fő céljául. Három közleményét figyelmesen újraolvasva arra törekszünk, hogy igazi vezeték- és keresztnévvel, pontosan körvonalazott személy álljon előttünk.

1763-ban ment szülővárosából „Rotenstein” Nagyszombatra, Nyitrára. Felvidéki körútja során, melyet több szakaszban hajtott végre, megismerte Vácot éppúgy, mint Kassát. Valamikor a 70-es évek végén megjárta Pestet, Budát. Az áthelyezett egyetem már itt működött. A kissé kapkodó, nem súlypontosított első úti- és élménybeszámoló szemmel láthatóan Eszterházat tekinti fő témájának. 13 oldalnyi bevezetés után oda vezeti olvasóját és 31 oldalt szentel a kastély, a park, a pompás melléképületek, az itt átélt ünnepek leírásának.⁸ „Eszterházán öt nagy ünnepségen vettem részt. Az elsőt Rohan herceg, a francia követ tiszteletére adták, a másodikon Mária Terézia Miksa főherceget, a későbbi kölni érseket és két leányát, Mariannát és Erzsébetet hozta magával, a harmadikon Ferdinánd főherceg és felesége Modénai Beatrix tiszteletére rendeztek háromnapos bált.”

Rotenstein leírja Ferdinánd kissé testes, de vonzó küllemét, akinek fehér arcbőrét élénk pír díszíti, csakúgy mint bíbor ruháját az arany hímzés. Leírja, hogy Beatrix naponta más és más ékszer, gyémántos nyakéket viselt. „Feleségemmel reggelig táncoltunk, s anélkül, hogy aludni mentünk volna a parkban élveztük a kellemes hajnali levegő frissességét.”⁹ Ennek az

első útleírásnak a végén még szó esik egy 1770. évi udvari kirándulásról. Pozsonyból jöttek Esterházy Miklóshoz a királynő, II. József, Ferdinánd, Miksa, Albert herceg és Lotharingiai Károly a kisebb kastélyba, Köpcsénybe. Ezúttal nyolc szomszédos falu népe gyűlt össze a felséges vendégek tiszteletére, ropták a néptáncokat a kastélyhoz vezető hosszú fasorok mentén. „Rotenstein” nem takarékoskodik itt sem a számokkal: megtudjuk, hogy kétszáz személyes a hercegi gárda, halványkék sárgahajtokás uniformisban. Ezzel szemben a 6-6 huszár, futár és apród halványkék bársonymentéjét ezüst hímzés díszítette. Sorolja a hajdúkat, az 56 inast, 24 hercegi-házitisztet, a 36 tagú zenekart, halványszürke uniformisban négyujjnyi aranybojttal ékesítve. Ezek nem művészeti benyomások, hanem pontos számbavétele az etikett és udvari kötelem külsőségeinek. Nyilván így méretett meg a német fejedelmek valamelyike is, ha vendége a látottakról beszámolt. Természetesen nem képzelhetjük, hogy „Rotenstein” maga számolgotott. Valószínűleg a herceg titkára, udvarmestere adta meg a kívánt, s publikálásra szánt adatokat. Ilyen házi forrásból származhat az az adat is, hogy az ünnepségen a kastély környékét több ezer lámpával világították meg. De ő maga látta a pázsiton felállított hét nagy zöld díszsátor, ahol a 700 meghívottnak terítettek. A középső, legnagyobb sátorban ült az uralkodócsalád és állt egy asztal 50 terítéssel. Az asztal közepén, akárcsak a burgund udvarban lennének a középkor alkonyán, Julius Caesar római diadalmenetét ábrázoló cukrászremek állt. A nagy lakomázás után újrakezdődött a bál és csak éjfél után fél kettőkor tértek vissza az udvar tagjai Pozsonyba – „Rotenstein” a tánc végeztével 4 óra után szintén Pozsonyba ment „félíg alva, kimerülten.”¹⁰

Erről az utolsó társadalmi eseményről szándékosan adtunk ízelítőt: „Rotenstein” mindent tud, mindenben részt vesz, teljesen beavatott és Pozsonyban lakik, legalábbis ha az udvar ott vendégeskedik.

A másodjára közölt pozsonyi beszámoló társadalomtörténetileg érdekes. Pontosan adja meg a lakosság adatait, megszámlolja a kilenc templomot, a 14 főúri palotát, de fontosnak tartja a hét patikát, köztük a Fehér rákot, kagyló- és ásványgyűjteményével és azzal a ki tudja milyen egyiptomi istenséggel, mely alatt hieroglifák is olvashatók-szemlélhetők.¹¹ Rokonszenvesen említi a két nyomdát, a három könyvkereskedőt, közülük kiemelve Anton Löwet, akinél minden, a lipcsei vásárra vitt könyv megkapható. Beszámol a pozsonyi színházi-zenei életéről, kávéházi luxusról. De az olvasó felkaphatja a fejét, amikor a pozsonyi Erdődy palota és park szépségeinek részletes beszámolója után ezt látja:¹² „A fasor végén (amerikai katalpa-fák) harangocskákkal, sárkányokkal díszített kínai pagoda áll. Belső falain a vászonra kínai tájképet festettek. Gyakran töltöttem itt kellemesen az időmet, jó könyvvel a kezemben.” Ki ez a Rotenstein – csak nem a nagy Erdődyek közül való? Nyilván közel járunk az igazsághoz, hiszen a Grassalkovich palota bemutatásánál Rotenstein akarva-akaratlanul megint elszólja magát:¹³ „1775. augusztus 10-én csodás ünnepségen vettem itt részt. A kertben 50 000 lámpa világított. A kivilágított diadalkapunál trombiták-kürtök szóltak, a palotánál török muzsika. A palota egyik hosszú termében vásárt rendeztek be, a két fal hosszában 16 bódé állt, virágfüzerekkel díszítve. Áruhás gavallérok és hölgyek árultak itt, köztük Krisztina főhercegnő. Mária Terézia őfelsége is jelen volt.”¹⁴ Meglehetősen részletességgel számol be – időben visszakanyarodva – arról az 1767-ben tartott kínai ünnepségről, melyet a császár és Mária Terézia tiszteletére a pozsonyi Pálffy palotában adtak. Itt aztán minden kínai volt, ötven gavallér és a hölgyek kék sárkánnyal díszített sárga selyemruhája csak úgy, mint a köztük felvonuló Krisztinának, a helytartónének ékszersze. Az asztal kínai porcelánjait kiegészítő „desszert”, kínai tájat, falvakat, városokat, sőt a nankingi tornyot ábrázolta. „Azt képzeltem – írja Rotenstein –, hogy Kínában vagyok, oly természetes volt minden.”¹⁵

Az eddig német utazónak vagy pozsonyi német nemesnek vélt Rotenstein forráskritikai próbája egyértelműen bizonyítja, hogy a korabeli Magyarország felső néhány százának tagja.

Ha nem így lenne, nem tudhatta volna az udvar tiszteletére adott vacsorák ültetésrendjét, sehonnán sem szerezhette volna meg a Habsburg család hölgytagjai ékszersodáinak leírását. Nem nagy a választék. A vezető családok valamelyikének fia, akit elbájol saját környezetének életstílusa, pompaszerepeltete. Tudatosan rögzíti élményeit, megörökíti azt amiben él, s jegyzeteit társadalmi pozíciója miatt csak álnéven, de közre is adja. Útleírásaiból jól láthatjuk, hogy nem csak porcelánértő. Szereti a festményeket, az idegen-távoli tájak ábrázolásait. A növényvilágban az exotikum kedvelője és főként hazájának nyugati sarka, az elegáns világ együttese vonzza. Pestre, Budára alig veszteget néhány sort, adatai itt pontatlanok, holott a nyugati széleken a kastélyok minden egyes szobájának szinte tárgyi katalógusát adja.

Amikor Bernoulli sorozatába elküldi terjedelmes írását, még valóban őri inkognitóját. Már a második folytatás sejtetni kívánja a szerző kilétét. Fontos a Pálffyak kínai ünnepe, különösen annak részletes közlése, hogy II. József két napot töltött egyszer a Pozsonytól 3 órányira fekvő Pálffy birtokon, Bazin városkában, Albert herceggel, Lascy, Laudon és Nostic generálisokkal. Fontosak a szerző katonai tapasztalatait-múltját sejtető megjegyzések.¹⁶ A bazini plébániatemplomban nyugszik fekete márvány síremlék alatt Illyésházy nádor, aki 1609-ben Bécsben halt meg – írja Rotenstein. Ennek általános örököse felesége Pálffy Katalin volt, aki vagonát fivére, Pálffy Miklós fiaira hagyta.

A szöveg így folytatódik:¹⁷ „A városon kívül áll egy befejezetlen vár, melyet a nádoralkirály Pálffy Miklós építtetett és amit vizesárok vesz körül.” A nádorság ilyen felértékelése a 18. század végén bizonyossá teszi, hogy Rotensteinünk a Pálffy család tagja. A kegyelet és családi gőg együttesen fogalmaztatja vele a további beszámolókat Biebersburgról. (Magyarul ennek Vöröskő a neve. Az útinaplót vezető Pálffy Vöröskőt fordítja modern német névre: így lesz – ötletesen – álneve Rotenstein.) Az itteni természettudományos gyűjtemény, érc- és kagylógyűjteményen kívül megemlékezik Pálffy János ott őrzött hajójáról, amellyel török földről szökött meg. Ezt a Pálffyt is vice-királynak nevezi, nem csekély túlzással. Königs-Aden (Királyfa) is Pálffy kastély, az ország legszebb, leghíresebb kertjével. Számszerűen adja meg a narancsfákat, ciprusokat és – nem csekélység – az 1000 ananászbokrot. Büszkén szól a hatemeletes víztoronnyról, az üvegházakról és a salla terrenáról is. Talán bővebben ír az Esterházy kastélyokról, az ott tartott pazar ünnepekről, de a személyes visszaemlékezést és az abban fogalmazott büszkeséget csak a Pálffy rezidenciákon érhetjük tetten, és az Erdődy házban, ahol János gróf felesége az ő Teréz nővére.

Harmadik közleményében Rotenstein már-már le is veti álarcat. Miután végighaladt a Csalóközön és meg-megállt néhány kastélyban – talán az éppen akkor bárósított protestáns Jessenak rezidencia a legérdekesebb –, visszakanyarodva Pozsony irányába Bazinban marad, és – mint írja – részt vesz a szüreten. Őneki is van itt szőlője – van bizony: az egész környék Pálffy birtok.¹⁸ „Nagy fáradtsággal és költséggel hozattam ide szőlőtőkékét a Kanári szigetekről, Ciprusból és Cap-ból, mindegyik megfogamzott. Ezek között az sem szokatlan, ha egy-egy szőlőszem galambtojás nagyságú.” A Pálffyak nem csak politizáltak, hadat vezettek, nemcsak műgyűjtőként buzgólkodtak, hanem a szőlő, a bor is mindenkor nagyon érdekelte őket.

Rotenstein tehát Pálffy és nevét már lefordíthatjuk magyarra. Már tudjuk róla, hogy nem ok nélkül választotta Vörösköt álnévnak, nyilván a kiterjedt famíliának nem a detrekői, nem is a borostyánkői, hanem a vöröskői ágához tartozik. Azért emlegetett egyhelyütt Fugger-síremléket, mert felmenői között ott van Fugger Mária. Rotenstein alias Vöröskő úr apja, feltételezésünk szerint Pálffy Rudolf altábornagy, anyja pedig Kaunitz Rittberg Eleonóra. Választásunk ugyanis a családi táblázatokon IX. Jánosként feltüntetett Pálffyra esett. Apjának kilenc évvel idősebb bátyja, Pálffy Miklós kancellár volt. Unokafivére Pálffy Károly, aki az útleírások közlését követő években szintén kancellár lett és a századforduló után grófból her-

ceggé emelkedett. Nagy Iván szerint a mi Pálffy Jánosunk csak testőrkapitányságig vitte. Született 1744-ben, meghalt 1794-ben. Felesége gróf Fekete Margit. Úgy gondoljuk, álnévének első tagja, a Gottfried sok keresztzülejétől kapott egyik keresztneve lehet, akár Theofil formában. A pontos férfiúról ugyanis feltételezzük, semmit sem tett indokolatlanul.

Hogy a sok Pálffy közül miért őt választottuk útleíróként? Ennek sajátos, a politikai történet, sőt a politikai gondolkodás története szempontjából sem érdektelen oka van.

1786-ban már erjedni kezdett, 1789-re menthetetlenül elromlott a magyar uralkodócsaládok II. Józsefhez fűződő kapcsolata. Általában elmarasztalja a történetírás a válság magyar vonalát, kevésbé érzékelve, hogy ilyen válság az örökös tartományokban, Bécsben, a császár közvetlen környezetében is kibontakozott. Ismerünk protestáns csalódottakat, katolikus haragvókat, az egész jozefinus rendszerben hitük megcsúfolását látó szabadkőműveseket. A szakirodalom forrásra alapozott közlései csak néhány névben egyeznek meg. Tény, hogy Széchényi Ferenc már 1788-ban a gyanúsak közé tartozott. Tény, hogy egy fiatal Hompesch báró, az egykori göttingai diák Fekete János gróffal levelezett, és vele, de nem csak vele előkészítette II. József detronizálásának tervét.¹⁹ Hompesch apja birodalmi miniszter volt, az osztrák hatalmi törekvések ellensége, a Fürstenbund egyik megteremtője, II. Frigyes kedves embere. Éppúgy megbízott benne a nagy porosz uralkodó, mint a nyolcvanas években már nemesített Dohm professzorban, aki a kölni választó udvarában és Aachenben követként képviselte a porosz udvart, előbb a nagy, majd az árnyuralkodó igényei szerint. Dohm kitűnő közigazda, jogtudós, szerkesztő volt, s diplomáciai tevékenysége során szinte kulcsalakja lesz a magyar ügynek. Hompesch, csakúgy, mint a magyar – névtelen – vezetők küldöttje, Beck Pál, kancelláriai titkár hozzá fordulnak, az ő közvetítésével juttatják el cselekvést sürgető leveleiket Berlinbe. Tőle kell megtudniuk, hogy a berlini udvar nem támogatja, csak éppen nem ellenzi a magyar tervet, azt, hogy Goethe ura, a weimari Károly Ágost szász fejedelem kerüljön a magyar trónra. II. József halálos betegségét egész Európa figyelte, várta a véget, és az utód rugalmasabb politikájának esélyeit latolgatta. Dohm mind tisztábban látta a helyzetet. A fejleményekről ismerteinket a regensburgi levéltárból Göttingenbe kikölcsönzött és H. E. Bödeker jóvoltából általunk is elolvasott Dohm napló alapján szinte napról-napra rögzíthettük.²⁰

Rotenstein alias Pálffy János is felbukkan a Dohm naplóban. 1789. szeptember 30-án ezt jegyzi fel: „A kedves Henriette-el Rotenstein Hompesch-hez intézett leveleit olvastuk”. A kedves Henriette Dohm igen értelmes, férjének minden politikai és tudományos tevékenységébe beavatott-bevont felesége volt. Ekkor és a következő hetekben Hompesch szinte mindennapos és kissé már terhes vendég a Dohm házban. Mígnem elérkezik az uralkodó halála, II. Lipót új politikája – akinek koronázására Dohm is hivatalos – és a reichenbachi porosz-osztrák egyezmény, amely véget vet a magyar detronizációs, önállósodó törekvéseknek.

Rotenstein-Pálffyrol egyelőre ennyit tudunk. El is búcsúzzhatunk a művelt, gögös, politikailag meghasonlott kvietált katonától, akinek már nincs sok éve hátra. De addig még taglalhatja sógorával, Fekete János gróffal, a hazai ellenzék vezéralakjával, mit is jelent „vicekirály” ivadéknak, ellenzékinek, kancellár kuzinnak, Vöröskő urának, sőt Rotensteinnek lenni egyszemélyben.

JEGYZETEK

1. A Magyarország története felvilágosodás kori kötetén dolgozva, tartalmának gazdagítása érdekében néztem át művészettörténeti munkákat. A kor arisztokráciájának életvitеле érdekelt. Garas Klára alapvető munkái, továbbá Györfy Katalin egyetemi doktori disszertációja (Kultúra és életforma Ma-

gyarországon a XVIII. században) Bp., 1982. és Búzasi Enikő: A barátságmotívum térhódítása a 18. századi magyar portréfestészetben (Művészettörténeti Értesítő 1984/4. 212–236.) ismertettek meg Rotensteinnel, a nála fellelhető, páratlanul gazdag életstílus-annyaggal. Ők Rotensteinet német utazó-

nak, illetőleg pozsonyi német nemesnek minősítettek, csakúgy mint Rapaics Raimund, amikor Rotenstein kerteírásait idézi.

2. Az ifjabb Johann Bernoulli (született Bazelban, 1744, meghalt 1807-ben Berlinben) a berlini akadémia matematikai osztályának tagja, majd annak és a csillagvizsgálónak vezetője, Bologna, Stockholm, Szentpétervár akadémiáinak tiszteletbeli tagja. Berlinben 16 kötetben és néhány kiegészítő kötetben jelenik meg a „Sammlung kurzer Reisebeschreibungen und anderer zur Erweiterung der Länder- und Menschenkenntniss dienender Nachrichten”, 1781–1784. E kiadványsorozatot, kiegészítő kötetsével és mutatóival a göttingeni egyetemi könyvtárban használtam. Az ott hiányzó XV. kötetet Galavics Géza volt szives rendelkezésemre bocsátani. Köszönöm ezt neki, Szabolcsi Hedvignek pedig, hogy „Rotenstein”-ről folytatott vizsgálatom kiadására buzdított.

3. G.E.v.R. Reisen durch einen Theil des Königreichs Ungarn im Jahre 1763 und folgenden Jahren. Erster Abschnitt. Band IX. 236–298. Uez a cím, Zweiter Abschnitt, Band X. 186–226. III. Des Herrn Gottfried Edlen von Rotenstein Beschreibung der Insel Schütt in Ungarn, 1784. Band XV. 160–178.

4. Band IX. 236.

5. Band X. 186.

6. Band XV. 160.

7. Band XV. 281.

8. Band IX. 281.

9. Band IX. 286.

10. Band IX. 298.

11. Band X. 189.

12. Band X. 194.

13. Band X. 196.

14. Band X. 197.

15. Band X. 198.

16. Band X. 209.

17. Uott.

18. Band XV. 176.

19. Erről sok iratközléssel a legfontosabbakat I. GRAGGER, R.: Preussen, Ungarn und die ungarische Königskrone. Berlin, 1923. 39–47. Részletes adatok Hompesch és Fekete kapcsolatáról, arról, hogy a magyarok borkereskedőnek álcázták kiküldöttüket, Beck Pált, aki a budai helytartótanácsból Pálffy kancellár segítségével a bécsi kancelláriához került, mint fogalmazó. Hompesch szerepe 1788 óta gyanús volt, ezért folytak álnéven a levelezések. Hompesch álneve Karl Meyer, Beck Harrer von Aachen névre hallgatott. Gragger főként Jacobi, a bécsi követ jelentéseit dolgozta fel.

20. A napló címe: Tagebuch meines 39 sten Jahres von May 1789 bis zum 11. Dezember 1790. Konkrét magyar adatok Hompesch, Beck szerepéről a naplóban: 62, 65, 70–73. Rotenstein neve a 79. oldalon.

Eva H. Balázs: Wer war Rotenstein? Identifizierung einer schriftlichen Quelle

Die Kunsthistoriker des 18. Jahrhunderts zitieren oft G. E. von R. oder Gottfried Edler von Rotenstein, dagegen müssen die Historiker eingestehen dass sie aus Sekundärliteratur und nicht aus den Bernoulli-Veröffentlichungen ihre Kenntnisse schöpften. Ein jeder Forscher hielt ihn für einen Deutschen, einen deutschen Reisenden bzw. einen deutschen Adligen aus Pressburg. Die Verfasserin betrachtete die Rotenstein-Texte als spezifische historische Quellen, deren Ursprung zu bestimmen ist. Die Rotenstein Reisetagebücher wurden bei Johann Bernoulli, in seiner „Sammlung kurzer Reisebeschreibungen” (Band IX. X. XV. und der „zweyte überzähliger Band”) veröffentlicht. Die Einleitungen des Redakteurs und die Texte selbst verraten dass Rotenstein „vornehm” ist, dass er die höfische Gesellschaft von innen kennt. Er ist ein Teilnehmer, ein Eingeweihter. Ob er sich zufälligerweise darüber verriet oder sich absichtlich zu erkennen gab, soll dahingestellt werden: er bietet die ausführlichsten Details über die Esterházy Schlösser, aber wo er subjektiv sich äussert, dort sind die Schlösser, Gärten, Weinberge der Pálffy-Familie. Ein Zweig dieser Familie trägt das Praedicatum Vöröskő–Rotenstein. Die Name kommt nie in deutscher Übersetzung vor, so ist eine Identifizierung bis jetzt nie entstanden.

Verfasserin hält den bisherigen Rotenstein für den Grafen János IX. Pálffy, der als quietierter Offizier, als Gatte der Gräfin Fekete, als Schwager des Voltaire-Korrespondenten János Fekete stolz die Palatinen (er nennt sie Vice-Könige) aus der Familie Pálffy erwehnt. Das Tagebuch des Professors und preussischen Gesandten C-W. Dohm weist darauf hin, dass Rotenstein–Pálffy auch in die Detronisation-Affäre der Ugarn am Ende der josephinischen Periode teilnahm.